

Stefan Breyer

Nowe przepisy o dziedziczeniu gospodarstw rolnych

Palestra 16/10(178), 6-19

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STEFAN BREYER

Nowe przepisy o dziedziczeniu gospodarstw rolnych

Autor omawia w artykule kolejno zmiany w poszczególnych przepisach kodeksu cywilnego dotyczących dziedziczenia gospodarstw rolnych, wprowadzone przez nowelę do k.c. z dnia 26.X.1971 r. (Dz. U. Nr 27, poz. 252), oraz znowelizowane w związku z tym przez rozporządzenie RM z dnia 23.XII.1971 r. (Dz. U. Nr 37, poz. 332) dotyczące tego przedmiotu przepisy rozporządzenia RM z dnia 28.XI.1964 r. Szczególną uwagę poświęca autor przepisom międzynarodowym unormowanym w art. 2 wymienionej noweli do k.c.

W dniu 4.XI.1971 r. weszła w życie ustawa z dnia 26.X.1971 r. zmieniająca kodeks cywilny (Dz. U. Nr 27, poz. 252). Ustawa ta (w dalszych wywodach określana jako „nowela”), jak również rozporządzenie RM z dnia 23.XII.1971 r. (Dz. U. Nr 37, poz. 332), zmieniające rozp. RM z 28.XI.1964 r. w sprawie przenoszenia własności i dziedziczenia gospodarstw rolnych (jedn. tekst: Dz. U. z 1972 r. Nr 31, poz. 215), wprowadziły w dotychczasowym stanie prawnym poważne zmiany również w zakresie dziedziczenia gospodarstw rolnych.¹

I. PRZEDMIOT DZIEDZICZENIA

1. Pojęcia: gospodarstwa rolne i nieruchomości rolnej nie były dotychczas w sposób jednoznaczny unormowane, co częściowo wywoływało różnice w doktrynie i orzecznictwie.²

Według powszechnie przyjętej wykładni pojęcia gospodarstwa rolne w obrocie i jako przedmiotu dziedziczenia nie są identyczne, gdyż w tym ostatnim charakterze

¹ Problematyka tej nowelizacji została wstępnie omówiona przez J. St. Piątowskiego (Uregulowanie własności gospodarstw rolnych i zmiany w kodeksie cywilnym, PiP nr 8—9 z 1971 r., str. 283) i przez J. Paliwodę (Nowe na wsi, „Prawo i Życie” nr 23 i 24 z 1971 r.).

Dalsze omówienie tego przedmiotu zawierają artykuły J. Majorowicza (Zmiany w kodeksie cywilnym w zakresie obrotu i dziedziczenia gospodarstw rolnych, NP nr 2 z 1972 r., str. 171) i J. Gwiazdomorskiego (Zmiany przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, PiP nr 3 z 1972 r., str. 29).

² Obszerne omówienie tych pojęć według stanu prawnego przed nowelizacją znajdzie czytelnik w pracy zbiorowej; Kodeks Cywilny — Komentarz, Wyd. Prawn. 1972, str. 429 i 447 oraz u J. St. Piątowskiego w pracy zbiorowej: Gospodarstwa rolne, Wyd. Prawn. 1967, str. 25 i nast. Omówione też one zostały w mojej pracy: Przeniesienie własności nieruchomości, Wyd. Prawn. 1971, wyd. II, str. 341 i 345 oraz w podręczniku J. Selwy i A. Stelmachowskiego: Prawo rolne, 1970, str. 94. Problematyce tej poświęcili ostatnio uwagę: B. Mościcki: Pojęcie nieruchomości rolnej, NP nr 11 z 1971 r., str. 1634 i S. Rakowski: Pojęcie gospodarstwa rolne, NP nr 11 z 1971 r., str. 1648 (w obu tych artykułach przytoczono obszernie literaturę i orzecznictwo).

chodzi o tzw. gospodarstwa rolne *sensu largo*, a więc łącznie z inwentarzem żywym i martwym oraz innymi składnikami gospodarstw rolnych związanymi z produkcją rolną, gdy tymczasem w obrocie gospodarstwo rolne obejmuje całość gospodarczą składającą się z nieruchomości rolnych i zagrody, ale bez inwentarza.

Pojęcie gospodarstwa rolnego ustalone w rozp. RM z 28.XI.1964 r. nie uległo zmianie, natomiast § 1 tegoż rozp., który niedawno, bo dopiero w drodze rozp. RM z 10.VII.1970 r. (Dz. U. Nr 18, poz. 150), był zmieniony, stał się obecnie przedmiotem ponownej nowelizacji, która dotyczy zarówno samej treści, jak i rozmiaru nieruchomości rolnej i ma zasadnicze znaczenie również w sprawach dziedziczenia.

2. Nowy § 1 cyt. wyżej rozp. zawiera zmiany redakcyjne i merytoryczne. Redakcyjną zmianą jest rozbitcie dotychczasowego ustępu 1 na dwa ustępy i oznaczenie odpowiednika dawnego ustępu 2 jako ust. 3.

Pierwszy ustęp, odpowiadający dawnemu zdaniu pierwszego ust. 1, zawiera nie zmienioną definicję nieruchomości rolnej.

Nowy ustęp 2 zastępuje dalsze części dawnego ust. 1, zajmując się sytuacjami, gdy nieruchomość rolna traci ten charakter. Dzieje się tak w dwóch wypadkach: 1) z dniem ogłoszenia w dzienniku wojewódzkiej rady narodowej uchwały prezydium właściwej rady narodowej, w wyniku której nastąpi ustalenie granic terenów budownictwa mieszkaniowego i zagrodowego, przejmowanych na własność państwa na podstawie przepisów o terenach budowlanych na obszarach wsi i przepisów o terenach budowlanych na obszarach miast i osiedli, albo 2) gdy decyzją właściwego do spraw planowania przestrzennego organu prezydium powiatowej rady narodowej, wydaną w trybie przepisów o planach realizacyjnych, nieruchomość rolna została przeznaczona na cele nie związane bezpośrednio z produkcją rolną.

3. Charakter działek na terenach budowlanych na obszarach wsi był dotychczas rozmaicie rozumiany. Na przykład często przyjmowano, iż w rozumieniu dawnego § 1 rozp. RM z 28.XI.1964 r. sam fakt, że działka znajduje się na takim terenie, przesądza o jej przeznaczeniu „na inne cele, nie związane bezpośrednio z produkcją rolną”. Idąc po tej linii rozumowania należałoby w zakresie dziedziczenia poddać zagrody innemu reżymowi prawnemu niż reszta gospodarstwa, w skład którego wchodzi. Otóż dążąc do usunięcia takich konsekwencji, w rozporz. RM z 10.VII.1970 r. — przy nowelizacji m.in. § 1 wymien. rozp. RM z 28.XI.1964 r. — wzmianka o terenach budowlanych na obszarach wsi została usunięta. Ostatnia zaś nowelizacja z 23.XII.1971 r. wprowadziła do § 1 postanowienie tej treści, że nieruchomość rolna na powołanym obszarze traci ten swój charakter z dniem ogłoszenia decyzji o ustaleniu granic terenu budowlanego.

Jednakże sytuacja prawna na tym obszarze uległa zmianie w związku z nowelizacją w 1969 r. ustawy z 21.I.1961 r. o terenach budowlanych na obszarach wsi (jedn. tekst: Dz. U. z 1969 r. Nr 27, poz. 216). Według nowych przepisów tereny te są przeznaczone również na budownictwo zagrodowe. Wprawdzie więc działki tracą z mocy § 1 rozp. charakter rolny po ustaleniu granic terenu, co wiąże się z przejęciem znajdujących się tam gruntów przez państwo, jednakże z chwilą przeznaczenia działki pod budownictwo zagrodowe (które w zasadzie powinno się skupiać na tym terenie) staje się ona częścią zorganizowanej całości gospodarczej w rozumieniu § 2 rozp., odzyskuje swój charakter rolny i podlega temu samemu reżymowi prawnemu co reszta gospodarstwa. W tym zakresie nie może być różnicy między tymi zagrodami a zagrodami znajdującymi się (jeszcze) poza wymienionymi terenami.

4. Wyjaśniona została również sprawa stosowania przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych do zagród znajdujących się w miastach i osiedlach na terenach

dla budownictwa domów jednorodzinnych. Formalnie nastąpiło to w drodze ustawy z dnia 6.VII.1972 r. o terenach budownictwa jednorodzinnego i zagrodowego oraz o podziale nieruchomości w miastach i osiedlach (Dz. U. Nr 27, poz. 192), obowiązującej od 1.IX.1972 r. Jednakże nowe ujęcie znowelizowanego § 1 ust. 2 pkt 1 rozp. RM z 28.XI.1964 r. (tj. według jedn. tekstu: Dz. U. z 1972 r. Nr 31, poz. 215) uzasadnia stosowanie tych kryteriów nieruchomości rolnych już z dniem 31.XII.1971 r.

Ustawa z 6.VII.1972 r. dopuszcza już w samym tytule istnienie na tych terenach zagród, za które według art. 1 ust. 1 pkt 2 każe uważać domy mieszkalne wraz z budynkami gospodarczymi, związane z indywidualnym gospodarstwem rolnym, hodowlanym lub ogrodniczym. Takie zagrody są składnikami gospodarstwa rolnego i w związku z tym podlegają tym samym przepisom dziedziczenia. To samo dotyczy zagród istniejących w dacie ustalenia wymienionego terenu budownictwa (art. 8 ust. 2).

Jeśli chodzi o obszary urbanizacyjne tworzone na podstawie art. 22 ustawy z 14.VII.1961 r. o gospodarce terenami w miastach i osiedlach (jedn. tekst: Dz. U. z 1969 r. Nr 22, poz. 159), to ostatnia nowelizacja tej ustawy z 6.VII.1972 r. (Dz. U. Nr 27, poz. 193) nie wprowadziła w tym względzie żadnych zmian. Na tych obszarach mogą istnieć również gospodarstwa rolne na prawie użytkowania wieczystego.

5. Usunięta została z § 1 rozp. negatywna przesłanka (dawny ust. 2 zd. pierwsze), według której nie uważa się za nieruchomość rolną terenów położonych w obrębie zwartej zabudowy miasta, co zostało spowodowane tym, że obowiązujące przepisy budowlane nie znają pojęcia „zabudowy zwartej”. Również uległ zmianie ustęp 1 § 1 rozp., który mówił o utracie charakteru rolnego nieruchomości przeznaczony — zgodnie z przepisami o planowaniu przestrzennym — na cele nie związane bezpośrednio z produkcją rolną. Stosowanie tego przepisu nastroczało w praktyce trudności.³ Obecnie, według aktualnego odpowiednika tego przepisu (nowy § 1 ust. 2 pkt 2 cyt. wyżej rozp.), nieruchomość rolna traci również ten charakter, jeżeli decyzją właściwego do spraw planowania przestrzennego organu prezydium powiatowej rady narodowej, wydaną w trybie przepisów o planach realizacyjnych, została przeznaczona na cele nie związane bezpośrednio⁴ z produkcją rolną.

O planach realizacyjnych jest mowa w art. od 36 do 39 ustawy z 31.I.1961 r. o planowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 7, poz. 47) oraz w zarządzeniu Min. Bud. i Przem. Mał. Būd. z 28.X.1969 r. (MP Nr 48, poz. 840). Według wymienionych przepisów sporządzanie tych planów należy do ostatniej fazy planowania przestrzennego. Sporządza się je na podstawie szczegółowego planu zagospodarowania przestrzennego jednostki osadniczej stosownie do ustaleń decyzji w sprawie lokalizacji (art. 37 powołanej ustawy). Plany te obejmują plan zagospodarowania przestrzennego terenu w zakresie inwestycji oraz zagospodarowania terenów pod działki budowlane i pod inne obiekty, co przesądza o tym, czy nieruchomość ma charakter rolnej, czy też nie ma tego charakteru.

Należy jednak z naciskiem podkreślić, że sam fakt określenia działki jako budowlanej nie pozbawia jej charakteru rolnego. Jeśli bowiem chodzi o zagrodę, to podlega ona w zakresie dziedziczenia temu samemu reżymowi co całe gospodar-

³ Por. Kodeks cywilny — Komentarz, op. cit., str. 432.

⁴ Terminu: „bezpośredniego” związania z produkcją rolną nie należy rozumieć literalnie. Nie można bowiem odmówić charakteru rolnego ani części mieszkalnej w zagrodzie rolnika, ani też np. chlewniom czy fermom kurzym. Sprawa ta została autorytatywnie wyjaśniona w art. 1 ust. 1 pkt 2 ustawy z 6.VII.1972 r. (Dz. U. Nr 27, poz. 192), zawierającym definicję zagrody (ust. 4).

stwo. Pojęcia „nieruchomość rolna” i „działka budowlana” nie są przeciwstawne sobie.

6. Szczególne znaczenie ma nowy przepis § 1 ust. 3 cyt. wyżej rozp. stanowiący, że nie uważa się za nieruchomość rolną nieruchomości należących do tej samej osoby (lub osób), jeżeli ich łączny obszar nie przekracza 0,5 ha.⁵ Przepis ten wszedł jednak w życie dopiero w dniu 31.XII.1971 r. Do tego czasu obowiązywała dawna norma przewidziana w § 1 ust. 2 rozp., a mianowicie 0,2 ha. Jeżeli więc spadek został otwarty przed 31.XII.1971 r., to do dziedziczenia gospodarstw od 0,2 ha do 0,5 ha stosuje się nadal przepisy o dziedziczeniu gospodarstw rolnych. Jeżeli jednak chodzi o dział spadku, to stosuje się — bez względu na to, kiedy spadek został otwarty — aktualną normę 0,5 ha.⁶

II. ZMIANY W DZIEDZICZENIU USTAWOWYM

1. Nowela wprowadziła w art. 1059 § 1 k.c. zmianę, znosząc warunek rocznej pracy. Obecnie wystarczy jako przesłanka dziedziczenia jedynie bezpośrednia praca w gospodarstwie spadkowym przed otwarciem spadku. Tym samym została uchylona rozbieżność między pkt 1 a 3 dotychczasowego § 1 art. 1059 k.c., z których pierwszy wymagał rocznej pracy jako przesłanki dziedziczenia, a drugi tego nie wymagał.

Uchylony też został z dniem 31.XII.1971 r. § 15 ust. 3 rozp. RM, nakazujący stosowanie przy określeniu pracy spadkobierców przepisów ust. 1 tegoż § 15. Obecnie w sprawach spadkowych nie stosuje się przy ustalaniu przesłanki pracy w gospodarstwie rolnym takich kryteriów, jak wykonywanie jej nieprzerwanie co najmniej od roku przy równoczesnym zamieszkiwaniu w tym gospodarstwie i bez zatrudnienia gdzie indziej na podstawie umowy o pracę lub mianowania.

Wymienione wyżej przesłanki dotychczasowe, z wyjątkiem wymagania rocznej pracy uchylonego przez nowelę do kodeksu, obowiązują przy ocenie innych przesłanek dziedziczenia przy wszystkich spadkach otwartych przed 31.XII.1971 r. W tym też okresie za pracę w gospodarstwie rolnym uważa się również pracę w gospodarstwie o obszarze od 0,2 ha do 0,5 ha.

Uchylenie warunku rocznej pracy jako przesłanki dziedziczenia zwiększyło krąg spadkobierców ustawowych i tym samym zmniejszyło potrzebę korzystania z uprawnień spadkobierców warunkowych (art. 1059 § 2 k.c.).

Nawiasem warto zauważyć, że utrzymanie warunku rocznej pracy jako przesłanki otrzymania całości nieruchomości rolnej przy zniesieniu współwłasności (art. 214 § 1 k.c.) nie tłumaczy się jasno, jeśli się zważy, że w naszych warunkach postępowanie o dział spadku i o zniesienie współwłasności przeważnie prowadzi się łącznie.

2. Zajmując takie samo stanowisko jak przy dziedziczeniu dzieci, nowela w nowym brzmieniu art. 1060 § 2 k.c. uchyliła wymaganie rocznej pracy wnuków spadkodawcy także w wypadku, gdy ich ojciec lub matka nie mogą dziedziczyć dla braku warunków przewidzianych w art. 1059 k.c.

⁵ W przepisie tym, podobnie jak w jego poprzednio obowiązującym odpowiedniku, występuje pewna konfuzja pojęć nieruchomości rolnej i gospodarstwa rolnego.

⁶ Opóźnione ogłoszenie noweli do rozp. RM spowodowało początkowo dezorientację co do czasowego zakresu obowiązywania nowej normy 0,5 ha. Wątpliwości w tej kwestii wyjaśniło pośrednio Min. Rolnictwa, wydając wiążącą organy rolne instrukcję nr 3 z 23.III.1972 r. (Dz. Urz. Min. Roln. Nr 5, poz. 29). Zgodnie z § 4 ust. 1 tej instrukcji uwłaszczenie na podstawie ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych obejmuje gospodarstwo od 0,2 ha wzwyż.

3 Wymaganie powyższe zostało uchylone przez zmianę § 2 art. 1062 k.c. — jeśli chodzi o dziedziczenie rodzeństwa — gdy zstępni nie mają warunków potrzebnych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Doniosłe znaczenie ma dopuszczenie do dziedziczenia gospodarstwa rolnego dzieci rodzeństwa w nowym art. 1063 § 3 k.c. Mogą one dziedziczyć także w wypadku, gdy ich ojciec lub matka nie mogą dziedziczyć dla braku warunków przewidzianych w art. 1059 lub 1060 § 2 k.c., jeżeli te dzieci pracowały bezpośrednio przed otwarciem spadku w należącym do spadku gospodarstwie rolnym i jeżeli dla nich ta praca stanowiła główne źródło utrzymania. Z powyższego ujęcia tego przepisu wynika, że dzieci te dziedziczą również wtedy, gdy ich rodzice nie żyją, w granicach określonych w art. 934 k.c.

Nie wydaje się jednak, aby dzieci rodzeństwa mogły dziedziczyć jako spadkobiercy warunkowi (rezerwowi) przy odpowiednim zastosowaniu art. 1059 § 2 k.c., ponieważ przepis art. 1062 § 3 k.c. wymaga bezpośredniej pracy w gospodarstwie spadkowym.⁷

Dalsi zstępni rodzeństwa nie są powołani z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Nowy przepis art. 1062 § 3 k.c. ogranicza dość istotnie zakres dziedziczenia Skarbu Państwa, a także zwiększa zakres osób uwłaszczonych na podstawie ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych kosztem Skarbu Państwa.

4. Zakres dziedziczenia Skarbu Państwa określony w art. 1063 § 1 k.c. formalnie nie uległ zmianie, ale, jak już o tym była mowa wyżej pod 3, nastąpiło jego ograniczenie przez dopuszczenie do dziedziczenia zstępnych rodzeństwa.

Dalsze ograniczenie nastąpiło przez wprowadzenie nowego § 3 tegoż art. 1063 k.c. Ten nowy przepis stanowi, że Skarb Państwa nie dziedziczy na podstawie (nie zmienionego) § 2 tegoż artykułu w wypadku, gdy osoby uprawnione do dziedziczenia są wprawdzie trwale niezdolne do pracy, ale dla których praca w gospodarstwie spadkowym stanowiła główne źródło utrzymania, jeżeli wykażą, że mają warunki do prowadzenia tego gospodarstwa przy pomocy małżonka lub osób bliskich, posiadających kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego.

Przy ustalaniu trwałej niezdolności do pracy wiążące znaczenie ma aktualny § 14 ust. 1 i 3, odpowiednik nie zmienionego § 16 ust. 1 i 3 rozp. z 28.XI.1964 r., który stosuje się również przy dziedziczeniu. Według tego przepisu uważać należy za trwale niezdolnych do pracy współwłaścicieli a (zatem i spadkobierców) w wieku lat 60 (kobiety) i 65 (mężczyźni) nie wykonujących stałej pracy, stanowiącej ich główne źródło utrzymania, oraz osoby zaliczone do I i II grupy inwalidów. Ustalenie tych okoliczności powinno nastąpić w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku. W szczególności chodzi o ustalenie, czy rzeczywiście spadkobierca ma do swej pomocy osoby posiadające kwalifikacje rolnicze. Dotyczy to przede wszystkim małżonka, a także innych osób bliskich, niekoniecznie członków legalnej rodziny. Ich stosunek do spadkobiercy i zaangażowanie w pracy w gospodarstwie spadkowym musi jednak mieć charakter stały, nie doraźny.

Jeżeli jest kilku współspadkobierców niezdolnych do pracy, a tylko niektórzy z nich odpowiadają warunkom art. 1063 § 3 k.c., jedynie oni są powołani do dziedziczenia.

⁷ Odmienny pogląd wypowiedział J. Gwiazdomorski w artykule: Zmiany przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, PiP nr 3 z 1972 r.

III. DZIEDZICZENIE TESTAMENTOWE

1. Nowy przepis art. 1065 k.c. zastąpił tekst dotychczasowy, którego wykładnią musiały się zajmować Sąd Najwyższy i doktryna.⁸ W rezultacie ustalono, że spadkobiercą testamentowym gospodarstwa rolnego lub jego części może być każda osoba, która ma ogólne warunki do dziedziczenia — z mocy ustawy — gospodarstw rolnych, niezależnie od tego, czy należy ona do kręgu potencjalnych spadkobierców ustawowych po danym spadkodawcy. Wykładnia ta wobec zmiany art. 1065 k.c. przestała mieć znaczenie.

Nowy przepis nie normuje generalnie i wprost, kogo można ustanowić spadkobiercą testamentowym gospodarstwa rolnego (co wydaje się usterką redakcyjną), natomiast zajmuje się sytuacją szczególną, mianowicie ustanowieniem spadkobiercą testamentowym osoby, „która nie jest powołana do dziedziczenia gospodarstwa rolnego”.

Zachodzi tu zasadnicza różnica w porównaniu z dawnym przepisem. W nowym ujęciu nie ma mowy o osobie, która „odpowiada warunkom przewidzianym dla spadkobierców powołanych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego”, ale o osobie, „która nie jest powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego”. Jest to pojęcie przeciwstawne osobie, która jest powołana do tego dziedziczenia. Powołanie z ustawy do dziedziczenia to coś więcej niż same warunki do dziedziczenia. Chodzi tutaj o przynależność do kręgu potencjalnych spadkobierców ustawowych gospodarstwa rolnego bez względu na kolejność dziedziczenia.⁹

Z tego nowego ujęcia wynika, że spadkobiercą testamentowym może być ustanowiona każda osoba spośród spadkobierców ustawowych po danym spadkodawcy, objęta którymkolwiek z przepisów art. 1059—1062 k.c., a zatem bez względu na kolejność dziedziczenia. Ewentualna odmienna wykładnia, zważająca ten krąg tylko do osób, które by w razie nieustanowienia spadkobiercy testamentowego w konkretnej sytuacji dziedziczyły gospodarstwo z mocy ustawy, musiałaby się opierać na wyraźnym przepisie ustawy, jako ograniczająca swobodę działania spadkodawcy. Przepis taki w zasadzie przekreśliłby korzyści ogólne gospodarcze wynikające z rozporządzeń testamentowych, które zapewniają pewną selekcję spadkobierców. Niezależnie od tego testator nie zawsze wie na pewno, kto by po nim z ustawy dziedziczył.

2. Poza tymi spadkobiercami, należącymi do kręgu potencjalnych ustawowych spadkobierców gospodarstwa należącego do spadku po danym spadkodawcy (łącznie ze spadkobiercami warunkowymi), można ustanowić spadkobiercami testamentowymi również osoby odpowiadające w chwili otwarcia spadku warunkom określonym w art. 216 § 1 pkt 1, 2 lub 5 k.c., a mianowicie: a) jeżeli pracują w indywidualnym gospodarstwie rolnym (przy czym jeśli chodzi o spadki otwarte przed 31.XII.1971 r., to o obszarze co najmniej 0,2 ha, a po tej dacie — o obszarze 0,5 ha) albo b) jeżeli są członkami rolniczej spółdzielni produkcyjnej i tam pracują, bądź też c) jeśli mając kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego, oświadczą w sądzie po-

⁸ Por. orz. SN z dnia 17.VI.1966 r. II CR 263/63 (OSNCP z. 4 z 1967 r., poz. 70) oraz uzasadnienie uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 23.III.1970 r. III CZP 98/69 (OSNCP z. 12 z 1970 r., poz. 215), zawierające omówienie orzecznictwa w sprawie art. 1065 k.c. Zagadnienie to omawiali też J. St. Piątowski (Rozporządzenie gospodarstwem rolnym w drodze testamentu, Pal. nr 2 z 1969 r., str. 51) i J. Gwiazdomorski (Dziedziczenie testamentowe gospodarstw rolnych, Pal. nr 4 z 1971 r., str. 23), a ostatnio J. Pietrzykowski w opracowaniu zbiorowym Komentarza do k.c., op. cit., str. 2012.

⁹ Przepis art. 1065 k.c. w nowym brzmieniu poddał szczegółowej analizie J. Gwiazdomorski, l.c. w przyp. 1, str. 33.

wiatowym lub w państwowym biurze notarialnym gotowość podjęcia pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym lub przystąpienia do rolniczej spółdzielni produkcyjnej i podjęcia w niej pracy.

Z powyższego wynika, że można ustanawiać spadkobiercami testamentowymi osoby wymienione w art. 216 § 1 pkt 3 i 4, to znaczy osoby małoletnie bądź pobierające naukę zawodu lub uczęszczające do szkoły oraz osoby trwale niezdolne do pracy, tylko wówczas, gdy należą one do kręgu spadkobierców ustawowych w jakiegokolwiek kolejności po danym spadkodawcy.

Co do odpowiedniego stosowania również pkt 5 tegoż art. 216 § 1 k.c., o czym mowa wyżej pod lit. c), to nowela stworzyła warunkowych spadkobierców testamentowych, stanowiących odpowiednik spadkobierców warunkowych przy dziedziczeniu ustawowym (art. 1059 § 2 k.c.). Spadkobierców takich nie można by jednak określać jako „rezerwowych”, gdyż dziedziczą oni niezależnie od tego, czy inni spadkobiercy mogą dziedziczyć. W związku z tym powstaje też pytanie, w jakim terminie tak ustanowiony spadkobierca ma złożyć oświadczenie o gotowości podjęcia pracy. Brak tu bowiem wyraźnie określonego terminu, tak jak w analogicznym przepisie art. 1059 § 2 k.c. (6 miesięcy od otwarcia spadku). Wydaje się, że odpowiedź powinna uwzględniać termin określony w art. 1015 § 1 k.c., który 6-miesięczny okres przewidziany do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku każe liczyć od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania.

3. Wyjaśniona też została w nowym art. 1065 k.c. zdanie ostatnie sprawa dziedziczenia testamentowego osób prawnych.¹⁰ Według nowego przepisu do dziedziczenia testamentowego przez osoby prawne stosuje się odpowiednio przepisy art. 160 § 2 k.c. Znaczy to, że można ustanowić spadkobiercą testamentowym państwo, rolniczą spółdzielnię produkcyjną, kółko rolnicze i każdą inną spółdzielczą lub społeczną rolniczą jednostkę organizacyjną i w tych wypadkach nie jest potrzebne zezwolenie właściwego do spraw rolnych organu państwowego. Można poza tym ustanowić spadkobiercą gospodarstwa rolnego w zasadzie również każdą inną osobę prawną, ale jej dziedziczenie jest zależne od uzyskania zezwolenia wymienionego organu.

Przepis ten nie jest zharmonizowany z art. 1013 k.c. stanowiącym, że przyjęcie spadku przez jednostkę organizacyjną niepaństwową wymaga zezwolenia organu wskazanego w § 4 rozp. RM z dnia 28.XI.1964 r.¹¹ W tych bowiem wypadkach będzie czasem potrzebne tylko zezwolenie na podstawie art. 160 § 2 k.c., a kiedyś indziej dwa zezwolenia, mianowicie na podstawie art. 160 § 2 i art. 1013 k.c. Będą to jednak raczej sytuacje wyjątkowe, gdyż poza wymienionymi w art. 160 § 2 k.c. mało jest niepaństwowych jednostek gospodarczych zainteresowanych w prowadzeniu gospodarstwa rolnego.

4. W związku z powyższym uległ również zmianie § 1 art. 1067 k.c. Według nowego ujęcia, do zapisu gospodarstwa rolnego lub jego części stosuje się odpowiednio art. 1065 k.c., z tym zastrzeżeniem, że zapis nie może naruszać przepisów ograniczających podział gospodarstw rolnych.

Zapis, którego przedmiotem jest gospodarstwo rolne, jest jednak czymś raczej wyjątkowym, zwłaszcza po uwłaszczeniu nieformalnych posiadaczy na podstawie ustawy z 26.X.1971 r. Całe gospodarstwa rolne są z reguły przedmiotem dziedzicze-

¹⁰ Por. J. Pietrzykowski w opracowaniu zbiorowym *Komentarza do k.c.*, op. cit., str. 2016.

¹¹ Zwrócił na to uwagę J. Gwiazdomorski, l.c. w przyp. 1, str. 36.

nia, a nie zapisów, chyba że spadkodawca jest właścicielem kilku gospodarstw nie tworzących gospodarczej całości, np. na Ziemiach Zachodnich i w innej części kraju, skąd sam pochodzi. Częściej zatem przedmiotem zapisu będą nieruchomości rolne lub ich oznaczone części wchodzące w skład gospodarstwa rolnego. W tych wypadkach będą mieć zastosowanie nowe przepisy art. 163 k.c.

Zgodnie z ogólną zasadą art. 973 k.c., jeżeli osoba, na rzecz której został uczyniony zapis gospodarstwa lub jego części, nie chce lub nie może być spadkobiercą, spadkodawca obciążony tym zapisem zwolniony jest od obowiązku jego wykonania, a zatem utrzymuje się przy własności przedmiotu tego zapisu.

IV. DZIAŁ SPADKU

1 Zasadniczej zmianie uległ art. 1070 k.c. W dawnym brzmieniu przepis ten dopuszczał dział spadku obejmującego gospodarstwo rolne przez podział jedynie przy zachowaniu podstawowej normy obszarowej wynoszącej 8 ha. Nowy art. 1070 k.c. stanowi, że w razie podziału gospodarstwa rolnego należącego do spadku stosuje się odpowiednio przepisy o podziale nieruchomości rolnych przy zniesieniu współwłasności. Ma tu więc zastosowanie art. 213 k.c., który łącznie z art. 163 k.c. oraz z przepisami wykonawczymi § 8 cyt. rozporz. RM w brzmieniu dotychczasowym i § 10 tegoż rozporz. w brzmieniu nowym dopuszcza daleko idące odchylenia od normy podstawowej.

Nowelizacja omawianego przepisu jest przejawem dążenia do ujednoczenia przepisów o dziale spadkowego gospodarstwa rolnego i o zniesieniu współwłasności nieruchomości rolnych. Nie zostało to jednak w pełni zrealizowane ze względu na nie dość jasne i jednoznaczne określenie pojęć gospodarstwa rolnego i nieruchomości rolnej. Zaznacza się to m.in. w wypadkach, gdy mamy do czynienia z działem gospodarstwa rolnego częściowo spadkowego, a częściowo będącego przedmiotem współwłasności, które składa się z dwóch lub więcej nieruchomości rolnych. Wówczas dział ten przeprowadza się łącznie, chociaż art. 213 k.c. mówi tylko o zniesieniu współwłasności nieruchomości rolnych.

2. Jak już o tym była mowa wyżej pod I pkt 6, do wszystkich działów gospodarstw spadkowych przeprowadzanych po 31.XII.1971 r. odnosi się norma minimalna 0,5 ha, przy czym również w wypadkach, gdy przedmiotem dziedziczenia takich gospodarstw była — zgodnie z cyt. rozp. RM z 26.XI.1964 r. w brzmieniu dotychczasowym — całość gospodarcza w obszarze od 0,2 ha do 0,5 ha. Obecnie dział spadku obejmującego takie gospodarstwo, które straciło charakter rolnego, odbywa się według przepisów ogólnych, z czego jednak nie wynika, że spadkobiercy, którzy w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku zostali dla braku warunków do dziedziczenia gospodarstw rolnych pominięci, odzyskują swoje prawa również w zakresie dziedziczenia tego dawnego gospodarstwa. Żaden przepis ich do tego nie uprawnia, w szczególności nie odnosi się do tego art. 2 noweli do k.c.

3. Wbrew wspomnianej wyżej pod 1 tendencji do ujednoczenia postępowania dotyczącego działu spadku gospodarstwa rolnego i zniesienia współwłasności nieruchomości rolnej utrzymane zostały w nie zmienionym art. 1071 § 1 k.c. pewne różnice.¹²

a) Tak więc inaczej niż przy zniesieniu współwłasności rolnej (art. 214 § 1 k.c.) nie jest przy dziale gospodarstwa rolnego potrzebna zgoda współuczestników na

¹² Omówił je krytycznie J. Gwiazdomorski, l.c. w przyp. 1, str. 37.

przyznanie jednemu z nich całości. Stwarza to niewątpliwie komplikacje w wypadkach łącznego prowadzenia działu spadku i zniesienia współwłasności. W praktyce sąd powinien się kierować w tych wypadkach racjami gospodarczymi, a przede wszystkim wysokością udziałów w gospodarstwie spadkowym i we współwłasności nieruchomości rolnych.

b) W tymże nie zmienionym art. 1071 § 1 k.c. utrzymane zostało zastrzeżenie, że nie może otrzymać całości gospodarstwa rolnego osoba trwale niezdolna do pracy, co nie jest zharmonizowane z art. 1063 § 3 k.c., o którym była już wyżej mowa pod II pkt 4. Wymieniony przepis dopuszcza bowiem również dziedziczenie osób trwale niezdolnych do pracy, jeżeli mają odpowiednią pomoc przy prowadzeniu gospodarstwa rolnego.

c) W art. 1071 § 2 pkt 1 k.c. zniesiona została przesłanka rocznej pracy przed działem spadku, a do otrzymania całości gospodarstwa spadkowego w pierwszej kolejności wystarczy, aby spadkobierca pracował w tym gospodarstwie bezpośrednio przed otwarciem spadku. Wobec tego że — jak już o tym była mowa — warunek rocznej pracy utrzymany został przy zniesieniu współwłasności rolnej, może to powodować przy łącznym prowadzeniu obu postępowań komplikacje.

d) Formalnie nie uległ zmianie art. 1071 § 2 pkt 5 k.c., który dopuszcza przyznanie przy działem całości gospodarstwa osobom małoletniemu bądź pobierającym naukę zawodu lub uczęszczającym do szkoły dopiero wtedy, gdy nie ma spadkobierców wymienionych w poprzedzających punktach.

Artykuł 214 k.c. nie zawiera takich ograniczeń. Ponieważ jednak nowy § 3 art. 1071 k.c. upoważnia sąd do odstąpienia od kolejności przewidzianej w art. 1071 § 2 k.c., jeżeli przemawia za tym interes społeczno-gospodarczy, przeto wydaje się, że sąd ma w tym wypadku możliwość — w razie łącznego prowadzenia postępowania — pogodzenia w praktyce przepisów art. 214 k.c. i 1071 § 2 k.c.

4. Utrzymany został bez zmiany art. 1073 k.c. stanowiący, że gdy przy przeprowadzeniu działu spadku gospodarstwo rolne ulega sprzedaży stosownie do przepisów k.p.c., to Skarbowi Państwa przysługuje prawo pierwokupu. Identyczną dyspozycję zawiera art. 217 k.c. przy sądowym zniesieniu przez sprzedaż współwłasności nieruchomości rolnej. Określenie tego uprawnienia Skarbu Państwa jako prawa pierwokupu nie odpowiada w obu wypadkach treści art. 596 k.c. i nast. Jest to uprawnienie szczególnie, do którego stosuje się *per analogiam* art. 944 k.p.c.

5. Następny nowy art. 1074 k.c. upoważnia organ rolny do żądania nie tylko — jak dotychczas — przeprowadzenia działu spadku, ale również stwierdzenia nabycia spadku. Wprawdzie według art. 681 k.p.c. stwierdzenie nabycia spadku może również nastąpić z urzędu w toku postępowania o dział spadku, jednakże rozszerzenie przez nowelę uprawnień organu rolnego w sprawach o dziedziczenia gospodarstw rolnych umożliwia jego interwencję również wtedy, gdy dział spadku nie jest potrzebny. Wiąże się to z art. 17 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych w zakresie przeciwdziałania nie uregulowanym stanom własności gospodarstw rolnych.

6. Nowe brzmienie otrzymał też art. 1075 k.c., normujący uprawnienia spadkobierców do spłat. Dotychczas były dwie kategorie tych spadkobierców. Pierwsza kategoria to osoby, które pracowały w gospodarstwie spadkowym co najmniej od roku lub pracowały jako członkowie w rolniczej spółdzielni produkcyjnej albo wreszcie były niezdolne do pracy. Osoby te otrzymywały pełne spłaty przy działach, odpowiadające wartości ich udziałów. Druga kategoria obejmowała pozostałych spadkobierców, którzy otrzymywali spłaty w zależności od sytuacji gospodarczej i osobistej. Nowy art. 1075 k.c. stanowi, że spłaty otrzymują tylko spadkobiercy odpowia-

dający warunkom określonym w art. 216 § 1 k.c. przy odpowiednim zastosowaniu § 3, 4 i 6 tegoż artykułu. Takie ogólnikowe uregulowanie często wywołuje trudności w sytuacjach, które trudno przewidzieć.

Według aktualnych przepisów spłaty należą się wszystkim spadkobiercom, a zatem również nie objętym w dawnym art. 1075 k.c. pierwszą kategorią spadkobiercom małoletnim oraz pobierającym naukę zawodu lub uczęszczającym do szkół, z tym jednak zastrzeżeniem, że spłaty należne ostatnio wymienionym normuje nowy § 17 rozp. RM (o czym niżej pod pkt 7). Poza tym spłaty mogą być ze względów natury osobistej lub gospodarczej obniżone (art. 216 § 6 k.c.).

Na uwagę zasługuje nowy art. 216 § 1 pkt 5 k.c., o którym była już wzmianka w związku z warunkowymi spadkobiercami testamentowymi (por. wyżej pod III pkt 2). Według tego przepisu osoby mające kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego, lecz nie odpowiadające przesłankom określonym w punktach od 1 do 4 tegoż § 1, uzyskują prawo do spłat, jeżeli oświadczą w sądzie lub w państwowym biurze notarialnym gotowość podjęcia pracy w gospodarstwie rolnym lub jako członkowie w rolniczej spółdzielni produkcyjnej. Do czasu podjęcia tej pracy spłaty są zawieszona, a w razie niepodjęcia jej w ciągu 6 miesięcy, prawo do nich wygasa (art. 216 § 3 k.c.).

Mimo zewnętrznego podobieństwa z instytucją spadkobierców warunkowych, sprawa terminu złożenia takiego oświadczenia musi być potraktowana odrębnie. Wydaje się, że w danym wypadku ostateczny termin stanowi wydanie przez sąd postanowienia o dziale spadku.

7. Uległ też zmianie dawny § 19 rozp. RM z 28.XI.1964 r. Nowy § 17 ustala maksymalną granicę miesięcznych rat należnych spadkobiercom trwale niezdolnym do pracy na 2 500 zł. Dotychczasowe przepisy nie miały takiego odpowiednika. Poza tym według nowego ust. 2 § 19, jeżeli dziedziczy Skarb Państwa (art. 1063 § 2 k.c.), spłaty należą się osobom trwale niezdolnym do pracy od chwili otwarcia spadku.

Spłaty na rzecz małoletnich oraz pobierających naukę zawodu lub uczęszczających do szkół, wynoszące dotychczas maksymalnie od 450 zł do 550 zł miesięcznie w zależności od rodzaju szkół, podwyższone zostały do kwoty nie przekraczającej 1 000 zł miesięcznie. Przysługują one do chwili osiągnięcia pełnoletności bądź zaprzestania nauki.

Są to wszystko limity górne. W konkretnym wypadku na ich wysokość powinna mieć wpływ wartość udziału spadkowego, jednakże należy przyjąć, że nie powinien to być czynnik wyłącznie decydujący.

8. W nowym art. 1075 k.c. pominięto art. 216 § 2 k.c., obowiązujący przy zniesieniu współwłasności nieruchomości rolnej, a stanowiący, że ograniczeń spłat przewidzianych w § 1 tegoż art. 216 k.c. nie stosuje się do spłat na rzecz małżonka w razie zniesienia współwłasności nieruchomości rolnej, które „należą do majątku wspólnego małżonków”.¹³ Ponieważ jednak do podziału majątku wspólnego małżonków stosuje się odpowiednio przepisy o dziale spadku (art. 46 k.r.o.), przeto nie jest jasne, do jakich sytuacji utrzymany w zasadzie w mocy art. 216 § 2 k.c. miałby zastosowanie. Okoliczność, że współmałżonek przy działach spadku i przy podziale majątku wspólnego będzie traktowany jak każdy spadkobierca, wydaje się niezgodna z zasadą równych praw małżonków do majątku wspólnego.

9. Uchylony też został art. 1077 k.c., pozbawiający prawa do spłat spadkobierców warunkowych. Chodzi tu jednak o jakieś sytuacje wyjątkowe przy dziedzicze-

¹³ Jest to przypuszczalnie usterka redakcyjna, gdyż chodzi tu o sytuację, gdy współność ustawowa przestała już istnieć.

niu testamentowym, gdyż przy dziedziczeniu ustawowym spadkobierca warunkowy dziedziczy, gdy nie ma innych spadkobierców.

10. Wśród utrzymanych w mocy dalszych przepisów o dziale spadku na uwagę zasługuje art. 1084 k.c., według którego umowy dzierżawy gospodarstwa rolnego lub jego części, zawarte przez spadkodawcę z osobami, które stały się jego spadkobiercami, wygasają z upływem roku gospodarczego, w którym nastąpiło otwarcie spadku. Należy jednak pamiętać że jeśli chodzi o dzierżawy istniejące w dniu 4.XI.1971 r., to nowy art. 2 ustawy z 26.X.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych stwarza dla dzierżawców możliwość uwłaszczenia.

11. Doniosłej zmianie uległ art. 1085 k.c. Przede wszystkim został uchylony zakaz zbywania w ciągu 5 lat gospodarstwa spadkowego odziedziczonego przez jedynego spadkobiercę, wobec czego obecnie art. 1085 k.c. wiąże się już wyłącznie z działami spadku. Poza tym zakaz ten w stosunku do spadkobierców, którzy otrzymali gospodarstwo spadkowe w wyniku działu spadku, został wprowadzie utrzymany, ale jednocześnie poważnie złagodzony. W uzasadnionych bowiem wypadkach organ do spraw rolnych może zezwolić na zbycie przed upływem tych 5 lat. Zapobiegnie to w pewnej mierze nieformalnemu obrotowi.

V. PRZEPISY MIĘDZYCASOWE

1. Problematykę tę normują trzy pierwsze paragrafy art. 2 noweli. Paragraf 4 tegoż artykułu odnosi się tylko do spłat i dopłat w związku ze zniesieniem współwłasności.

2. Paragraf 1 tegoż art. 2 noweli stanowi, że do dziedziczenia gospodarstwa rolnego należącego do spadku otwartego przed dniem wejścia w życie noweli stosuje nowe przepisy, chyba że już przed tym dniem nastąpił dział spadku.

Jak już o tym była mowa pod I pkt 6 i IV pkt 2, należy pamiętać, że norma minimalna gospodarstwa rolnego 0,5 ha została wprowadzona dopiero 31.XII.1971 r. Wydaje się jednak, że nie ma to większego znaczenia praktycznego, gdyż w okresie między 4.XI.1971 r. a 31.XII.1971 r. chyba bardzo niewiele zostało zakończonych prawomocnie w sądach takich działów spadkowych, które dotyczyły gospodarstw między 0,2 ha a 0,5 ha (pomijając zresztą fakt, że zgodnie z obowiązującym jeszcze wówczas dawnym § 1 rozp. z 28.XI.1964 r. ograniczenia podziału przy tych małych gospodarstwach nie obowiązywały).

3. Dyspozycja art. 2 § 1 noweli zbiega się w pewnej mierze z przepisami art. LV i LXII przep. wpraw. k.c. Należałoby przyjąć, że przepisy te obowiązują obok siebie, przy czym w razie wystąpienia różnic obowiązuje zasada *lex posterior derogat legi priori*.

Według omawianego przepisu nie stosuje się przepisów noweli wtedy, gdy przed dniem jej wejścia w życie nastąpił dział spadku. W tym ujęciu (odmiennym niż w art. LXII przep. wpraw. k.c.) oznacza to, że jeżeli przed tym dniem doszedł do skutku dział gospodarstwa spadkowego czy to w formie umowy, czy też przez uprawomocnienie się postanowienia sądowego, to wówczas stosuje się w sprawach dziedziczenia gospodarstw rolnych przepisy kodeksu przed nowelizacją. Jest to więc inna dyspozycja niż w art. LIII przep. wpraw. k.c., według którego należy stosować przepisy dotychczasowe również wtedy, gdy postępowanie działowe zostało zakończone jedynie w pierwszej instancji. Niezależnie od tego art. LIII przep.

wprow. k.c. nie stosuje się moim zdaniem w sprawach rolnych, co wynika z faktu, że nie wszedł on w życie równocześnie z innymi przepisami z tej dziedziny.¹⁴

W tej sytuacji nie zmienia stanu prawnego fakt wniesienia przeciwko prawomocnemu postanowieniu z okresu przed wejściem w życie noweli rewizji nadzwyczajnej. Nie może się ona opierać na niezgodności z przepisami tej noweli. Gdyby jednak zarzuty rewizji dotyczyły innych przyczyn, to wydaje się, że zgodnie z § 3 art. 2 noweli stosować należy nowe przepisy.

4. Ponieważ na podstawie art. 1 ust. 1 ustawy z 26.XI.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych spadkobiercy, którzy przed 4.XI.1971 r. objęli w posiadanie części gospodarstwa spadkowego, zostali z mocy samego prawa uwłaszczeni, przeto znaczenie praktyczne art. LVI § 1 i LX przep. wpraw. k.c. zostało bardzo ograniczone, jeśli w ogóle nie przekreślone.

5. Zgodnie z § 2 art. 2 noweli, jeżeli wydane przed dniem jej wejścia w życie postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku w części dotyczącej dziedziczenia gospodarstwa rolnego pozostaje w sprzeczności ze znowelizowanymi przepisami kodeksu cywilnego, postanowienie to ulega na wniosek osoby zainteresowanej odpowiedniej zmianie (oczywiście jeżeli nie nastąpił już dział spadku).

Wiążą się z tym tematycznie: zbieżny w zasadzie z nowym przepisem artykuł LIX przep. wpraw. k.c. oraz artykuł LVIII tychże przep. wpraw. k.c. stanowiący, że wydane przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 29.VI.1963 r. postanowienie o stwierdzeniu praw do spadku, w którego skład wchodzi gospodarstwo rolne, traci w stosunku do tego gospodarstwa znaczenie. Przepisy te — jak się wydaje — nie uległy zmianie na skutek omawianej noweli. Jeśli spośród kilku spadkobierców zmarł tylko jeden (ewentualnie dwóch lub więcej), to postanowienie ulega zmianie tylko w stosunku do pozostałych przy życiu.

Również zachował moc art. LVII przep. wpraw. k.c., według którego nabywcy udziałów — na skutek umowy zawartej przez spadkobierców przed 5.VII.1963 r. — zachowali nabyte prawo do tego udziału bez względu na to, czy zbywca udziału należy do spadkobierców, którzy stosownie do art. LVI przep. wpraw. k.c. zachowali prawo dziedziczenia gospodarstwa rolnego, oraz mają oni nadal uprawnienie do otrzymania przy działale całości gospodarstwa (art. LX § 1 przep. wpraw. k.c.).

W drodze analogii powinien też być nadal stosowany art. LVII przep. wpraw. k.c. w takiej sytuacji, gdy zbycie udziału w spadku nastąpiło już pod rządem kodeksu cywilnego, ale przed 4.XI.1971 r., przez osobę, która na skutek noweli utraciła prawa spadkowe.

6. Moc wsteczna przepisów o dziedziczeniu gospodarstwa rolnego (art. 2 § 1 noweli) rozciąga się *lege non distinguente* również na dziedziczenie testamentowe. Jeżeli zatem spadkobierca testamentowy spadku otwartego przed 4.XI.1971 r. utracił prawo do dziedziczenia gospodarstwa rolnego albo też gdy — odwrotnie — nie przyznano mu prawa do tego dziedziczenia z przyczyn obecnie w świetle przepisów noweli nie obowiązujących, to osoby zainteresowane mogą żądać zmiany postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku.

7. Zmiana postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku następuje na wniosek osoby zainteresowanej, podobnie jak samo to postanowienie (art. 1025 k.c.). Należy tu mieć na uwadze, że spadkobierca nie może być pozbawiony prawa do odrzu-

¹⁴ Odmienne poglądy w tej sprawie wypowiedzieli: J. Gwiazdomorski w swej pracy: *Prawo spadkowe*, 1967, str. 353 (pogląd ten podtrzymany został, jak się wydaje, również w artykule powołanym w przypisie 1) oraz J. Pietrzykowski w opracowaniu zbiorowym *Komentarza do k.c.*, op. cit., str. 2096.

czenia spadku w terminie 6 miesięcy od czasu dowiedzenia się o powołaniu go do dziedziczenia (art. 1015 k.c.). W tej sytuacji wydaje się, że w braku dowodów stwierdzających tę datę, właściwa będzie data wezwania do udziału w postępowaniu o zmianę postępowania.

Należy przyjąć, że na równi z osobami „zainteresowanymi”, którymi nie są tylko spadkobiercy, uprawniony do złożenia wniosku w tym przedmiocie jest również organ do spraw rolnych, który według art. 1074 k.c. ma prawo składać wnioski o stwierdzenie nabycia spadku i o dział spadku. Poza tym z chwilą wszczęcia postępowania o dział spadku sąd — będąc z urzędu uprawniony do stwierdzenia nabycia spadku, jeśli nie nastąpiło to wcześniej (art. 681 k.p.c.) — jest też z urzędu uprawniony do dokonania potrzebnych zmian w już wydanym przed 4.XI.1971 r. postanowieniu.¹⁵

8. Ponieważ przed wejściem w życie noweli zapadały już na podstawie art. LIX przep. wprov. k.c. postanowienia zmieniające postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, przeto możliwa jest, a w wielu wypadkach nawet potrzebna ponowna zmiana takich postanowień na podstawie art. 2 § 2 noweli, jeśli nie nastąpił jeszcze dział spadku.

9. Zmiany dotyczące dziedziczenia, przewidziane w znowelizowanych przepisach kodeksu, działają wstecz z mocy samego prawa, jednakże zmiana prawomocnych postanowień następuje tylko na wniosek lub w sytuacjach, o których mowa wyżej pod pkt 7. Jeżeli postanowienie nie ulegnie zmianie, to wówczas biegnie na korzyść byłego spadkobiercy, gdy ma w swym posiadaniu nieruchomości, oraz na korzyść następców zasiedzenie w dobrej wierze (podobnie jak pod rządem art. LV przep. wprov. k.c.).

10. Stosownie do § 3 art. 2 noweli, jeżeli dział spadku następuje po wejściu w życie noweli, stosuje się przepisy k.c. w brzmieniu nadanym tą nowelą. Przepis ten stanowi uzupełnienie § 1 tegoż artykułu i jest właściwie wykładnią tamtego przepisu co do jego stosowania do działów spadków obejmujących gospodarstwo rolne.

11. Jak już o tym zaznaczono wyżej pod pkt 1, ostatni § 4 art. 2 noweli co do obniżenia na wniosek osoby zainteresowanej dopłat i spłat ustalonych przed wejściem w życie noweli przy zniesieniu współwłasności nie odnosi się do spłat ustalonych przy działach spadku. Okoliczność, że art. 1075 k.c. w nowym brzmieniu dopuszcza również obniżanie spłat w postępowaniu działowym przy odpowiednim stosowaniu art. 216 § 6 k.c., nie przesądza bynajmniej o tym, że można to robić również na podstawie wymienionego art. 2 § 4 noweli w stosunku do spłat spadkowych zasądzonych już prawomocnie przed 4.XI.1971 r.

12. Utrata na zasadzie art. 2 § 1 noweli prawa do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z mocą wsteczną ma — podobnie jak art. LIX przep. wprov. k.c. — skutki prawne równie w zakresie wpisów w księgach wieczystych i ujawnienia praw w zbiorach Z.D., dokonanych na podstawie postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku lub nabycia praw do spadku, wydanych przed dniem 4.XI.1971 r. Ponieważ znajomość ustawy obowiązuje, przeto przy nabywaniu po tej dacie własności od osoby, której prawo opiera się na takim tytule, nabywający nie może być uważany za nabywcę w dobrej wierze i nie może się powoływać na rękojmię wiary publicznej ksiąg wieczystych czy na domniemanie prawdziwości wpisów lub ujawnień

¹⁵ Tak też w pracy zbiorowej: Kodeks postępowania cywilnego — Komentarz, uw. 2 lit. c do art. 681 k.p.c.

w biorach Z.D. Ograniczone jest również domniemanie prawa wynikające z posiadania (art. 341 k.c.).

Nie dotyczy to jednak, zdaniem moim, wypadków, gdy postanowienie zostało wydane co najmniej przed 5 laty, licząc od dnia 4.XI.1971 r., gdy zbywca był w tym czasie posiadaczem, ponieważ w tej sytuacji wszystko wskazuje na to, że utrzyma się on przy własności korzystając z uwłaszczenia unormowanego w art. 1 ust. 2 ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych.

Notariusz, sporządzając akt przeniesienia własności, powinien to mieć na uwadze. Nie znaczy to, że powinien on w każdym wypadku uzależniać sporządzenie aktu od dokonania zmiany postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Wystarczy odpowiednie pouczenie stron i wzmianka o tym w akcie.

Załatwiając wnioski o wpisy w księgach wieczystych, notariusz nie jest uprawniony do badania mocy prawnej ujawnionych już tytułów wpisów i do brania pod uwagę ewentualności zmiany tych tytułów na podstawie art. 2 § 1 noweli (podobnie jak poprzednio na podstawie art. LIX przep. wpraw. k.c.) jako przeszkody wpisu.

TERESA MISIUK

Zaskarżalność decyzji organu spółdzielni budowlano-mieszkaniowej odmawiającej przyjęcia w poczet jej członków

Autorka przyjmuje, że w sprawach o członkostwo w spółdzielniach budowlano-mieszkaniowych przewidziana jest droga sądowa, dopuszczalne jest też powództwo o przyjęcie do spółdzielni, jeżeli roszczenie takie znajduje oparcie w statucie, przepisie szczególnym ustawy lub w umowie pomiędzy kandydatem na członka a spółdzielnią.

Znaczna liczba istniejących spółdzielni budowlano-mieszkaniowych oraz rola, jaką spełniają w zakresie zaspokajania potrzeb mieszkaniowych ludności, sprawia, że przynależność do tych spółdzielni staje się dla szerokich kręgów osób problemem dużej wagi. Uzasadnia to z kolei aktualność pytania, czy osobie ubiegającej się o członkostwo, w stosunku do której zapadła w tym względzie odmowna decyzja organu spółdzielni, przysługuje uprawnienie do wytoczenia powództwa o przyjęcie jej w poczet członków tej spółdzielni.

Odpowiedź na to pytanie ma znaczenie nie tylko dla tych, którzy w inny sposób niż przez przynależność do spółdzielni budowlano-mieszkaniowej nie mogą w ogóle albo bez wieloletniego oczekiwania uzyskać mieszkania. Poruszona kwestia interesuje również zbywców i nabywców spółdzielczego prawa do lokalu, spad-